

Příklad postupu: Jestliže je hoch špatně vychovávan svým otcem, připočítává se číslo 71,8, neboť 71,8 % všech hochů, jejichž údaje byly zpracovány v knize *Unraveling Juvenile Delinquency* a kteří byli příliš přísně, nevhodně vychovávaní otcem, bylo ve skupině stálých delinkventů.

Stejně se určí body u dalších faktorů; např. byl-li dozor matky nevhodný, připočítává se číslo 83,2; byl-li otec lhostejný k dítěti, číslo 75,9; neměla-li ho matka ráda, 86,2; a byla-li rodina nesoudržná, číslo 96,9. Souhrn všech bodů činí 414. V sociální předpovědní tabulce se pak zjistí procento delinkventní pravděpodobnosti.

Tabulka byla odvozena tak, že všechny body (skóry) všech delinkventů a nedelinkventů byly rozděleny do odstupňovaných tříd (score classes).

IV. Prověřování předpovědní techniky a ohlas v jiných zemích

Již v letech 1952–57 bylo v USA provedeno sedm retrospektivních studií, jež potvrdily správnost tabulek. Například v roce 1953 bylo provedeno šetření dětí při vstupu do školy, a to v New Yorku, na dvou školách nacházejících se v oblastech se značně vysokou kriminalitou; současně bylo šetření zaměřeno i na zjišťování „budoucí“ delinkvence v případech, kde se u dětí neprojevovaly dosud žádné zřetelnější rysy, jež by svědčily o vznikajícím antisociálním zaměření. Další obdobné šetření bylo provedeno v roce 1954 v District of Columbia.

Zajímavý poznatek byl získán např. vyšetřováním mladých delinkventů ve vězení Sing-Sing: Byli zde zkoumáni mladí delinkventi různého charakteru — ti, kteří spáchali sexuální útoky (a mnozí se také dopustili heterosexuální i homosexuální pedofilie) i ti, jejichž útoky postrádaly sexuální motivaci. Pracovníci, kteří šetření prováděli, dospěli k závěru, že u 71 % osob (bez ohledu na druh útoku) bylo možno podle sociální předpovědní tabulky bezpečně určit v časném věku zaměření na zločinnou „kariéru“. Vzhledem k různé zločinné motivaci vyšetřovaných osob lze zároveň konstatovat, že existuje určitá společenská základna zločinnosti jako celku.

Dosažené dílčí úspěchy v používání a prověřování předpovědní techniky vedly k tomu, že na III. mezinárodním kriminologickém kongresu v Londýně v září 1955 byl zdůrazněn požadavek dalšího prověřování „nástrojů prognózy“, neboť je to jedna z efektivních cest při řešení zločinnosti mládeže.

Ze zemí, kde se vědci nejdříve začali zabývat touto technikou, lze uvést především Japonsko, Francii a Belgii. Např. japonský vědec Tokuhiko Tazawa úspěšně retrospektivně identifikoval třicet osob.

Také ve Francii ve Štrasburku pro pozorování delinkventní mládeže ve Štrasburku bylo v r. 1958 vyšetřeno za použití sociální předpovědní tabulky 46 delinkventů. (Šetření provedli prof. Jacques Léauté z právnické fakulty ve Štrasburku, profesor psychologie M. Didier Anzieu a další), 91,4 % chlapců

vykazovalo podle tabulky znaky delinkventů; mohli být takto určeni už v šesti letech.

Z dalších předních vědců zabývajících se předpovědní technikou lze uvést např. ředitele Střediska pro studium delinkventní mládeže v Bruselu prof. Aimée Racina, dále prof. Williama Nagela z Holandska, německého soudce Wolfa Middendorfa z Freiburgu, D. V. Kulkarniho z Indie atd. Jak uvádí ve svém článku *Efforts to Identify Delinquents* E. Gluecková, bylo až do roku 1964 provedeno v různých zemích osmnáct úspěšných prověření předpovědní techniky (celkem vyšetřeno 1600 osob).

Nejdůležitějším úkolem je ovšem v budoucnu přecházet od retrospektivního šetření k vyšetřování prospektivnímu, tedy k praktické profylaktické praxi. Ruku v ruce s tím jde ovšem požadavek vypracovat adekvátní metody účinné reedukace v těch případech, kde se bude rýsovat zvýšená delinkventní pravděpodobnost. Když hovoříme o odcizvě, jakou předpovědní technika vyvolává, musíme si uvědomit, že ji zdaleka ne všichni přijímají s naprostou samozřejmostí.

Proti předpovědní technice jsou vznášeny různé námitky, jako např. tvrzení, že chování se zde pojímá příliš deterministicky až fatalisticky, že nebere v úvahu stálé změny v osobních a sociálních podmínkách, a dále že lidské chování je výsledkem dynamické souhry celého komplexu vlivů osobních i v prostředí, zatímco předpovědní tabulky mohou operovat v nejlepším případě jen s malým počtem těchto vlivů. Vytýká se rovněž nemožnost individualizace případu, apod.

I přes tyto námitky lze však uvedenou techniku považovat za jeden z prvních kroků ke skutečně objektivnímu rozpoznávání delinkventního nebezpečí u dětí a za nástroj prevence, který stojí za to, aby byl prověřován a případně aplikován či rozvíjen.

Karel Vitek

Leopold Rosenmayer, Eva Kökeisová: Umwelt und Familie alter Menschen
(Prostředí a rodina starých lidí)

Jde o komplexní sociologickou studii životních problémů starých osob, obsahující některá teoretická zobecnění z oboru gerontologie, spolu s praktickými doporučeními pro plánování a výstavbu bytových jednotek pro staré občany v městě Vídní. L. Rosenmayer je ředitelem společenskovědního výzkumného pracoviště university a přednáší sociologii na této vysoké škole. Svá sociální a filosofická studia ve Vídni a Paříži doplnil studiem empirických vědeckových metod v USA a jeho institut provádí empirické výzkumy na základě teoretických koncepcí, i výzkumy týkající se praktických otázek společenského života na popud ministerstev a městských i krajských správních orgánů. Zabýval se problematikou bydlení v městě Vídní, rolí pracujících ženy a matky, rodinnými vztahy a volným časem mladistvých dělníků, atd. E. Kökeisová jako odbornice pro matematiku, statistiku a ekonomii vhodně doplňuje odborný tým spolupracovníků to-

hoto sociologického pracoviště a svou účastí na mezinárodních gerontologických kongresech značně přispěla k rozšíření mezinárodních srovnání na poli sociologie stáří. Uvedená práce nejen je vzorným příkladem toho, jak provádět a hodnotit empirický výzkum, ale spolu s teoretickými zobecněními přináší též podněty pro praxi.

V úvodu studie se autoři zabývají problémem stáří z hlediska demografického; vymezují 65 roků jako věkovou hranici stáří, nejvíce používanou v demografických i v sociologických výzkumech, která je také v mnoha státech zákonem stanovenou hranicí pro nárok na důchodové zaopatření.

Obsáhle je rozebírána takřka revoluční změna ve věkové struktuře populace moderní průmyslové společnosti, v níž se projevuje vzrůstající podíl starých lidí (nad 65 roků), a to od 4% v preindustriální společnosti k průměru 10%, jak jej vykazuje většina evropských průmyslových zemí.

V městě Vídní má problém stárnutí specifický charakter, protože je ovlivňován jednak zastavením přistěhovatelství mladých věkových skupin z okolních území, jednak poklesem vlastní reprodukce vídeňského obyvatelstva. Z těchto důvodů vykazuje Vídeň svými 16% zvláště vysoký podíl starých občanů, a proto zabývat se jejich problematikou se zde jeví nanejvýš nutným. Otázky bydlení starých občanů, služeb a péče o ně se tak dotýkají bytových problémů veškerého vídeňského obyvatelstva, neboť počet starých lidí vykazuje stoupající trend. Převažují mezi nimi téměř o polovinu ženy, z nichž velká část je ovdovělá, rozvedená nebo opuštěná. Je tedy problematika těchto starých osob především problematikou osamělých žen.

Průzkum bydlení starých lidí

První průzkum starých občanů pod vedením sociálně vědeckého výzkumného pracoviště prof. Rosenmayra, uskutečněný v r. 1956/57, byl rozdělen na tři části: 1. Výzkum výběrového souboru obyvatel Vídně starších 65 let a žijících v soukromých domácnostech, 2. výzkum náhodně vybraných 85 mužů a 85 žen z různých domovů důchodců města Vídně a 3. na tyto výzkumy navazující průzkum všech nájemníků čtyř vybraných speciálních domovních bloků pro staré občany, provedený v r. 1960, jehož cílem bylo zjistit, zda a jak tyto bytové jednotky slouží své funkci, a přinést návrhy pro budoucí plánování bytů pro staré lidi. Z vybraných sídlišť bylo jedno (Kongressiedlung) obydleno od roku 1953, ostatní tři sídliště byla obydlena teprve 8–14 měsíců. Tato nová sídliště jsou v mnoha směrech lépe vybavena a srovnáním výsledků výzkumu bude tedy možno zjistit vliv délky bydlení a rozdílného vybavení bytů na postoj obyvatel. Obyvatelé domovů jsou ze dvou třetin manželské dvojice; samy bydlí většinou ženy, které obývají jednu bytovou jednotku. Ve srovnání s celkovým obyvatelstvem města je zde ubytováno větší procento bývalých dělníků. Téměř polovina dotazovaných musí vykašlat s měsíčními příjmy na

hranicích existenčního minima; u jednotlivých osob činí průměrný zjištěný příjem méně než 750 S a u dvojic něco méně než 1000 S, což je dokonce pod úrovní minimálních důchodů.

Sociologické pracoviště mělo k dispozici velkou skupinu speciálně vyškolených tazatelů, takže pohovory mohly být provedeny s více obyvateli domu současně, včetně manželských dvojic, čímž se snížila možnost ovlivňování a vzájemného sdělování otázek na minimum. Autoři se dále zabývají hlubokým rozбором čtyř výše uvedených bytových zařízení, kterým je věnována celá ostatní část studie.

Vybavení bytů nábytkem a použití jednotlivých místností

Před výzkumem byly nejprve pořízeny přesné plány jednotlivých bytů, a potom na základě přímého pozorování jako součásti činnosti tazatele byl do plánu zakreslen veškerý nábytek a jeho rozmístění v bytě.

Pro obyvatele domovů je velmi obtížné zařídit se v nových bytech, protože místnosti mají vesměs menší rozlohu než v jejich předchozím bydlišti. Starý nábytek, který si většina z nich přivezla s sebou, nevhodně přeplňuje místnosti bytů. Obyvatelé domovů si dále stěžují na nedostatečné vybavení hygienickým zařízením, neboť v domově nejdéle obydleném (z r. 1953) nejsou vůbec žádné koupelny, v novějších pak jsou pouze sprchovací kouty, které jsou pro staré a těžce mobilní osoby značně nepohodlné. Též vytápění bytů je velkým problémem. Staří lidé potřebují více tepla v místnosti a výzkum ukázal, že za otop jsou vydávány neobvykle vysoké částky. Většina obyvatel těchto domovů se vyslovila pro instalaci ústředního topení, ale nutné náklady na ústřední topení představují částky, které jsou pro valnou většinu obyvatel domovů neúměrně vysoké.

Významná je též poloha bytu v domě, výška poschodí a umístění okna, resp. vyhlídka z okna. Staří lidé nechtějí jen pohled do zelena, ale též určitý kontakt s ulicí, dokonce s hlučnou ulicí.

Jak potvrdila studie Cornell University Housing Research Center v USA, staří lidé pocítují vzdálené šumy příjemně, neboť prý zmírňují pocit opuštěnosti. Zato těžko snášejí příliš silný hluk v bezprostřední blízkosti, jako je povyk hrajících si dětí pod okny, atd. Zde se projevuje platnost teze prof. Rosenmayra: staří lidé si přejí účastnit se života kolem, ale s určitou rezervou a distancí.

Okolí domovů

K poznání a hodnocení bydlení nestačí pouhý průzkum bytových jednotek. Zvláště ve městech je funkce bydlení chápána v mnohem širším rámci a je nutno brát v úvahu nejen celkovou polohu bytu, nýbrž i vzdálenost a dostupnost různých zařízení, která jsou k lidskému životu nutná. Zatímco mladší lidé mají možnost účastnit se života i v oblastech vzdálenějších od svého bytu, je

starý člověk mnohem více — a někdy převážně — odkázaný na nejbližší okolí svého bydliště. Ekologické faktory hrají tedy v gerontologii významnou úlohu. Polovina obyvatel domovů, která vychází z domu, je pro svou omezenou mobilitu schopna procházky jen v okolí bytů, většina pak dává přednost posezení v zeleni, přímo před okny svých domovů. Ve vztahu k dění a životu kolem dávají staří lidé jednoznačně přednost roli nezučastněného a pokud možno neobtěžovaného diváka. Kritizují nedostatečně vybavení svých čtvrtí obchody a službami, velké vzdálenosti k veřejným dopravním prostředkům, vzdálenost kulturních zařízení, zdravotních institucí (lékaře, nemocnice), ale i poštovního úřadu, telefonního aparátu a v neposlední řadě i kostela.

Nejbolestnější je však pocíťována vzdálenost od rodinných příslušníků a známých, které zanechali staří lidé ve svých dřívějších bydlištích. Přitom je za optimální považována pětiminutová vzdálenost, neboť překonání vzdálenosti 500 m vyžaduje, jak bylo zjištěno, více než 10 minut chůze. Je tedy vzdálenost 1 km pro mnohé obyvatele těchto domovů pěšky zcela nepřekonatelná.

Sociální vztahy starých lidí

Tato kapitola je vlastně jádrem celé studie, protože teprve znalost sociálních vztahů umožní vlastní hodnocení životních podmínek a bydlení starých lidí v domovech. Autoři si dále chtějí na základě postoju starých lidí ověřit tvrzení, že osamocení a izolace jsou v současné době největším problémem starých lidí. Považují studium lidských vztahů, typů těchto vztahů a sociálních vazeb za centrální teoretický úkol sociologie.

K pojmem chování, struktura a funkce připojují autoři pojem „sociální vztah“ jako systém normovaného vzájemného působení mezi dvěma jedinci, v němž vidí sociálně psychologické prohloubení sociologie, a pojem „konfigurace“ jako dlouhodobou, hlubokými společenskými vazbami a funkcemi vzájemně spjatou jednotku osob. Vedle společenské role se musí stát předmětem sociologie též osobnost se svými rozmanitými sociálními vazbami, a studium funkcí se musí rozšířit o studium vztahů.

L. Rosenmayr se v další části své práce pokouší zkoumat sociální vztahy obyvatel domovů z hlediska společenských kontaktů, které vyčíslovává a měří, čímž dostává kvantifikovaný obraz komplexních společenských vztahů těchto lidí k jejich rodinným příslušníkům, přátelům, známým, sousedům apod. Ač je si vědom toho, že každý společenský kontakt má svůj vlastní individuální charakter, používá zde tohoto pojmu ve smyslu realizovaného spolubydění dvou nebo více osob, ať již na základě setkání (náhodného či úmyslného) nebo návštěvy, a nerozlišuje přitom hloubku mezilidského vztahu, který se v kontaktu realizuje. Tohoto zjednodušení používá za účelem snadnější měřitelnosti. Vychází zde z metody, kterou použil sociolog Peter Townsend ve svých londýnských výzkumech. Nejvýznamnější poznatky

získali autoři recenzované studie o vztazích starých lidí k jejich dospělým dětem a jejich rodinám. Na jedné straně si jen zřídka přejí sdílet se svými dětmi společnou domácnost, na druhé straně vysoce oceňují bydlení v blízkosti dětí. Přejí si tedy co největší intimitu a pravidelné kontakty se svou rodinou, avšak s prostorovou distancí. Míra sociálních kontaktů dokázala, že téměř všichni obyvatelé domovů, kteří mají děti ve Vídni, se s nimi pravidelně scházejí, a to tím častěji, čím blíže děti bydlí. Staří občané, kteří nemají děti, nahrazují tyto chybějící vazby častějšími kontakty s ostatními příbuznými nebo známými, kteří, jak se zdá, se rekrutují převážně z okolí jejich bývalých bytů, a četnost kontaktů s nimi závisí na vzdálenosti domovů od bývalých bytů starých občanů. Tento výsledek je potvrzován také v mnoha jiných výzkumech starých osob a dává zapravdu autorově tezi „o intimitě s odstupem“ jako všeobecně platnému pravidlu o žádoucích vztazích k vlastní rodině. V tomto smyslu se vyslovila převážná většina ženatých a vdaných lidí starších věkových skupin.

Dále tento výzkum ukazuje, jak je nutno opatrně hodnotit pocit osamělosti — buď proto, že jej nelze vždy zdůvodnit skutečným nedostatkem a chudostí kontaktů, nebo též proto, že je nutno rozlišovat mezi žádanou a nežádoucí osamělostí.

Existence vnoučat hraje velkou úlohu v zesílení rodinných kontaktů. Ve srovnání s kontakty se sousedy nejsou v rodinných kontaktech rozdíly v jejich frekvenci mezi muži a ženami a mezi ženatými či osamělými rodinnými příslušníky. Kontakty s ostatními příbuznými hrají menší roli a jsou častější u bezdětných, kde nahrazují kontakty s chybějícími nejbližšími rodinnými příslušníky. V četnosti kontaktů je též významný příjem obyvatel domovů: lidé s nižšími příjmy mají zpravidla méně kontaktů.

Překvapivě působil na autory postoj starých lidí ke společnému bydlení s dětmi; více než polovina dotazovaných se vyslovila pro oddělené bydlení, a též část těch, kteří bydlí s rodinou, by raději bydlela odděleně. Je to obvykle smrt partnera, která vede k obnovenému soužití s dětmi ve společné domácnosti. Na venkově je soužití s dětmi přijímáno kladněji, přičemž zde přichází v úvahu význam tradice, rodinného majetku atd. Rozpad širší rodiny a prostorové oddělení generací v rodině není důsledkem výstavby malých bytů, nýbrž důsledkem realizování subjektivních potřeb a postojů těchto generací. Staří lidé zdůvodňují svůj postoj přáním vyhnout se rodinným třenicím při rozdílných názorech, touhou po samostatnosti a nezávislosti. Dnes jsou distance mezi prarodiči a rodiči větší než dříve, a staří lidé jsou si toho vědomi. V moderní industriální společnosti si mladí osvojili nové vymoženosti ve výchově dětí a vedení domácnosti a nejsou ochotni podrobit se radám starých. Na druhé straně se staří dnes již nemusí v takové míře zučastňovat společných rodinných činností k udržení existence, protože díky penzijnímu zaopatření nejsou na děti

odkázání a nemusí jim tudíž vykazovat žádné protislužby.

Pokud jde o sousedské vztahy, autoři se pokusili o některá zobecnění obohacující teorii sousedství, avšak zároveň si uvědomují, že výsledky výzkumu v tomto směru jsou ovlivněny zvláštní situací starých lidí ve zkoumaných domovech. Sousedství je ve smyslu těchto závěrů chápáno jako funkční jednotka, jako životní okruh s vysokou a do velké míry uspokojovanou potřebou kontaktů.

Touha po větším množství návštěv se nevyskytuje u lidí, kteří se úmyslně vyhýbají kontaktům, tj. žijí ve chtěné izolaci. Taková izolace je častější u mužů než u žen. Pocit osamocení není závislý na soužití s rodinnými příslušníky, ani na množství kontaktů: subjektivní pocit osamocení není ani tak odrazem izolace, tj. všeobecného nedostatku kontaktů, jako spíše následkem náhlého přerušení emocionálně silných kontaktů. Rosenmayr souhlasí s Townsendem, že „desolation rather than isolation is the fundamental cause of loneliness in old age“.

Péče o osoby v domovech a jejich zaměstnání

Skutečnost, že více než třetina dotazovaných nemohla uvést nikoho, kdo by je ošetřil v nemoci, ukazuje závažný nedostatek ve vybavení domovů pro staré občany. Jak silně je tento nedostatek pocíťován samotnými obyvateli domovů, ukazuje převažující přání dotazovaných, aby v domovech bydlila pečovatelka, nebo aby tam alespoň na několik hodin denně docházela. Taktéž se v mnohých domácnostech ukázaly obtíže při obstarávání domácích prací, obzvláště při praní velkého prádla, čištění oken, udržování podlahy, při nákupu a přípravě jídel. Tyto potíže pochopitelně vzrůstají při akutních onemocněních a mnozí starí lidé v domovech jsou trvale tak omezeni, že se bez cizí pomoci téměř neobejdou.

Tuto pomoc si buď poskytují sousedé navzájem, anebo vypomáhají rodinní příslušníci. Placené služby ve většině případů nepřicházejí v úvahu z důvodů finančních. Na druhé straně je to právě samostatné vedení domácnosti, které poskytuje starým ženám smyslu a uspokojivou činnost a zjevně přispívá k tomu, že pocit dlouhé chvíle je u žen méně častý než u mužů. Pokud byly zkoumány vědomě volené činnosti starých lidí, zdálo se, že jen malá část dotazovaných tráví volný čas uvědomělým způsobem — většina se spokojuje činnostmi, které se právě naskytou, jako čtením novin, poslechem rozhlasu, procházkou atd. U lidí s vyšším vzděláním předpokládají autoři více kulturních zájmů (jak to dokázaly jiné výzkumy). Zdravotní stav obyvatel domovů byl vcelku horší, než je průměrný zdravotní stav staré populace ve Vídni (to byl také jeden z důvodů jejich přednostního ubytování v domovech).

Téměř všichni, kdo mají vlastní rodiny (děti, vnuky), projeví ve svých odpovědích postoje očekávání pomoci od svých nejbližších v případě zhoršení zdravotního stavu.

Hodnocení bydlení v domovech

Více než třetina obyvatel domovů vyjádřila svou nespokojenost s poměry v domovech svým rozhodnutím ihned vyměnit byt. Podíl nespokojených byl o 10 % vyšší než u ostatních starých obyvatel města. Přivyknutí na byt nehrálo žádnou úlohu, protože nejnespokojenější byli obyvatelé domovů Kongressiedlung, které jsou obydleny nejdéle. Čím méně pohybliví starí lidé byli a čím více vyžadovali zvláštní péči, tím projevíli více nespokojenosti se současným stavem. Je tedy zřejmé, že se jedná o nedostatky v celém systému budování domovů tohoto typu, a těch je nutno se napříště vyvarovat. Zvláště je nutné plánovat větší variabilitu forem bydlení pro staré občany s různými druhy služeb, jako je úklid bytu, pečovatelská služba, zajištění obědů atd.

L. Rosenmayr dále uvádí řadu příkladů bytové výstavby pro staré občany v některých evropských zemích a ve Spojených státech amerických. Jde o různé typy bydlení, které odpovídají zdravotnickým a sociologickým požadavkům různých skupin starých lidí. Jsou popisována různá technická zařízení, která ulehčují starým lidem vedení domácnosti. Jako výhoda je uváděno soustředění různých typů domovů v jednom areálu tak, aby starý, nemocný člověk při zhoršení svého zdravotního stavu nemusel měnit místo svého bydliště, a dále dostatečný počet domácího ošetrovatelského personálu.

To vše jsou způsoby, jak pomoci starým lidem udržet určitou nezávislost i v případě, že jsou tělesně či duševně postiženi. Při poskytování péče starým lidem je nutné dodržovat tyto zásady:

- a) ponechat starému člověku co nejvíce nezávislosti,
- b) na druhé straně mu poskytnout tolik péče, kolik jeho tělesný a duševní stav vyžaduje,
- c) pokud možno mu ponechat rozhodnutí, jak dalece bude této péče využívat.

V závěru pojednávají autoři o nových formách a cestách sociální práce se starými lidmi. Jde především o výchovu odborných pracovníků pro tuto činnost a jsou zdůrazňovány znalosti psychologické, sociologické, výchovné a zdravotnické. Sociální pracovníci by fungovali též jako odborní poradci pro rodinnou péči o staré lidi, zvláště při řešení konfliktních situací při společném bydlení.

K studii je připojena řada konkrétních doporučení pro bytovou výstavbu pro staré občany s přihlédnutím ke všem nedostatkům, které vyplynuly z tohoto sociologického výzkumu na poli bydlení a vybavení bytů pro staré lidi.

Autoři kladou též velký důraz na výchovu k osobní odpovědnosti vůči starým lidem, která má být pěstována především v malých společenských skupinách, hlavně ve vícegeneračních rodinách. Jde o pěstování moderní rodinné etiky, jejíž základem je mravní výchova rodinných příslušníků, pěstování smyslu pro sebeobětování, ochoty pomoci a sociální